

ВІДГУК
офіційного опонента завідувачки кафедри
конституційного права України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, кандидатки юридичних наук,
професорки Слінько Тетяни Миколаївни на дисертаційне дослідження
Руснак Лесі Володимирівни
«Доказування та докази в конституційному судовому
процесі (на прикладі України та Німеччини)», поданої на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право»

Актуальність теми дослідження. Теорія юридичних доказів, яка виникла в XVI ст., висвітлюється в юридичній літературі починаючи від глосаторів, коментаторів, авторів іудікарій до редакторів друкованих трактатів. Ця доктрина мала на меті встановити раціональне право на докази, уникаючи свавілля судді шляхом дотримання керівних принципів. Тема доказів та конституційного судового доказування не посідає помітного місця в дослідженнях загальної теорії процесів і конституційного судового процесу зокрема. Навіть коли мова йде про «докази», основна увага зазвичай обмежується положеннями або властивостями кожного з них, а не на вивченні «загальної теорії доказування».

Докази в сучасній юридичній науці визначають як діяльність сторін у судовому процесі, спрямовану на переконання судді у правдивості певних фактів, які, як стверджується, існують у дійсності. Функція доказів полягає у спробі підтвердити правдивість фактів. У випадку конституційних процесів демонстрація правдивості фактів зазвичай не має такого значення, як в інших типах процесів, таких як кримінальний, цивільний, адміністративний чи господарський.

Поняття «доказове право» містить у собі мовчазне розмежування з поняттями «доказ» і «доказування». Можливим визначенням доказового права,

яке відповідало б вимогам необхідності й достатності, про які ми говорили, було б наступне: доказове право – це дисципліна, яка стосується феномену реконструкції, зробленої сторонами фактичних констатацій суспільно значущих фактів, що мали місце в минулому (процесуальних або позапроцесуальних), з відповідних засобів доказування, оцінених у законі, для досягнення справедливого судового рішення.

Доказування є різновидом процесу пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом, і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства. Звідси випливають ознаки доказування: 1) доказ є різновидом процесу пізнання. У цілому нині встановлення обставин справи виступає різновидом процесу пізнання, котрому характерна наявність об'єкта пізнання, засобів, із допомогою яких пізнається об'єкт. Як об'єкт пізнання у конституційному судочинстві виступають, наприклад, відповідні нормативно-правові акти, конституційність яких підлягає перевірці. Засобами пізнання є засоби доказування; 2) доказування поширюється на суб'єктів, залучених до конституційного судочинства. Варто виокремити три групи суб'єктів у процесі доказування: суд, який має розглянути та вирішити підсудну справу (бере участь у збиранні, дослідженні й оцінці доказів); сторони, які є активними учасниками процесу доказування, оскільки саме вони збирають і подають докази до суду, беруть участь у їх дослідженні під час розгляду справи; інші суб'єкти, які також беруть участь у доказуванні, виконуючи допоміжні функції (свідки, експерти, спеціалісти). У тій чи іншій формі кожен із зазначених суб'єктів залучається до процесу доказування у справі; 3) доказування здійснюється у порядку, встановленому законом, у відповідній процесуальній формі. Саме остання кардинально відрізняє конституційне правосуддя від інших способів вирішення справ.

У науці конституційного права превалює думка, що у конституційному судовому процесі відсутня окрема стадія доказування. Таке розуміння є помилковим, оскільки не узгоджується з метою й характером конституційного провадження.

У ході доказування в конституційному судовому процесі на відміну від інших видів юрисдикційного процесу встановлюються обставини ідеального характеру, а не фактичні дані, факти, дії і події (матеріальні обставини). І незважаючи на те, що у конституційному судовому процесі джерелами доказів можуть бути показання сторін, свідків, висновки експертизи і документи (усе перелічене вважається різновидом фактичних даних), для Конституційного Суду вони мають сенс лише в тому аспекті, в якому стосуються права, правового або неправового характеру поведінки, діяльності чи бездіяльності особи.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри згідно з науковою темою кафедри «Судова влада: теоретико-правові засади та нормативно-правове забезпечення організації та діяльності» (державний реєстраційний номер 115U003254), науковою темою «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394) і Пріоритетними напрямами розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затвердженими постановою Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. №14-10.

Тему дисертації затверджено рішенням Науково-технічної ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 13 від 4 листопада 2019 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується застосуванням належних методів дослідження, що дозволило Л. В. Руснак зробити теоретичні висновки і надати практичні рекомендації, які характеризуються науковою новизною й теоретичною обґрунтованістю. Дисертантка при проєктуванні структури дисертаційного дослідження використала сучасні методи наукового пізнання, а саме загальнонаукові й спеціально-наукові методи дослідження, серед яких, зокрема: порівняльно-правовий метод дослідження, завдяки якому

проведений порівняльний аналіз доказування і доказів у конституційних судах України та Німеччини (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); діалектичний, який дозволив розкрити механізм взаємозв'язку конституційного судового процесу з різними видами процесів (підрозділи 2.2, 2.3); категоріальний аналіз, за результатами якого визначено зміст понять «докази» і «докази у конституційному судовому процесі» (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1). Метод емпіричної індукції допоміг встановити вплив кожного виду доказів на рішення Конституційного Суду України та Федерального конституційного суду Німеччини на конкретних прикладах справ (підрозділ 1.3, 2.2, 3.2).

Дисертація характеризується логічністю й послідовністю викладу матеріалу, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, висвітлено ступінь її наукової розробки й зв'язок із науковими темами, визначено предмет й об'єкт дослідження, його мету та завдання.

У процесі дослідження виявлено, що доказування здійснюється у відповідній процесуальній формі, яка кардинально відрізняє конституційний судовий процес від інших способів вирішення справ. Запропоновано доказування в конституційному судовому процесі визначати як розумово-пізнавальну діяльність учасників конституційного провадження, спрямовану на сприйняття об'єктів, їх оцінки й перевірки доказами.

Виокремлено принципи доказування в конституційному судовому процесі, зокрема, принцип юридичної ефективності, принцип єдності доказів, принцип спільності доказів, принцип суспільного інтересу функції доказування, принцип лояльності та чесності або достовірності доказів, принцип суперечливості доказів, принцип гласності доказів, принцип легітимності доказів, принцип недопущення незаконних доказів, принцип свободи доказування, принцип належності, придатності та корисності доказів, принцип тягаря доведення. Запропоновано, виходячи з принципу процесуальної рівності учасників конституційного провадження, внести зміни до статті 2 Закону

України «Про Конституційний Суд України», в якій передбачити принцип змагальності в усному провадженні.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що робота є першим у доктрині конституційного судочинства комплексним науково-правовим дослідженням процесуальної компетенції органів Конституційного Суду України у контексті рішень конституційних судів зарубіжних країн та Європейського суду з прав людини, в яких системно, з урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено конституційно-правове забезпечення процесуальної компетенції органів Конституційного Суду України.

Заслужують на окрему увагу наступні висновки й положення, в яких Л.В. Руснак:

- запропоновано внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України» і врегулювати етапи оцінки доказів на зразок статті 35 Закону про Конституційний суд Литви: «Докази, надані до Конституційного суду, не мають заздалегідь обов'язкової сили. Суд оцінює докази відповідно до внутрішнього переконання суддів, яке ґрунтується на детальному, всебічному та об'єктивному дослідженні всієї сукупності обставин справи в судовому засіданні та з дотриманням закону»;

- удосконалено дефініцію поняття «тягар доказування» – це тягар, який покладається на учасника в конституційному провадженні по наданню відомостей, необхідних для настання певних правових наслідків. Констатовано, що у законах «Про Конституційний Суд України» і «Про Федеральний конституційний суд» відсутні правила про розподіл тягара доказування, однак вони впливають із норм, що стосуються вимог до конституційних подань, звернень і скарг і зумовлені категорією справи, яку розглядає конституційний суд. Також в конституційному провадженні через дію принципу повного й всебічного розгляду справ (стаття 2 Закону України «Про Конституційний Суд України») Конституційний Суд України несе відповідальність за повне дослідження фактів, які мають значення для ухвалення рішення, тому у сторін

немає формального тягаря доказування. Для ухвалення рішення суд враховує тільки ті факти, в існуванні яких він сам переконався;

- положення, що у юридичному пізнанні центральною ланкою є теорія доказів, ядро якої – поняття «доказ» трактується досить різнопланово, особливо, в конституційному судочинстві. Докази – це дані про обставини, які підлягають з'ясуванню у конституційному провадженні у справі, отримані за допомогою процедури й засобами доказування, визначеними законом. У конституційному судочинстві письмові докази відіграють основну роль як засіб з'ясування фактичних обставин справи, а предметом доказування є зміст письмового документа;

- позиція, що у загальному контексті судової експансії та конституціоналізму судді конституційних судів мають потужні процесуальні інструменти з метою захисту верховенства Конституції. У той саме час гарантії належної правової процедури, такі як право на докази, право на ефективний правовий захист, право на справедливий судовий розгляд неупередженим суддею або право на обґрунтоване рішення, були чітко закріплені в конституційних принципах у багатьох країнах.

Практичне значення одержаних результатів: *у науково-дослідній сфері* – як основа для поглиблення подальших наукових досліджень доказування і доказів у конституційному судовому процесі; *у законодавчій діяльності* – як теоретико-правове підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства України шляхом внесення змін і доповнень до нього, розроблення проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення конституційно-правового регулювання доказування в конституційному судовому процесі Конституційним Судом України; *у навчальному процесі* – при підготовці навчальних і навчально-методичних посібників із філософії права, теорії держави та права, антропології права, соціології права, а також при викладанні відповідних навчальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Результати дослідження також можуть бути використані з метою ефективного впровадження судової реформи в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, демонструється також значною кількістю використаних джерел.

Основні положення і висновки дослідження викладені у 7 наукових працях, зокрема, у 5 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, 2 статтях – у наукових періодичних виданнях інших держав, а також у 7 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зауваження щодо дисертаційної роботи. Високо оцінюючи досягнення дисертантки, варто відзначити певні спірні аспекти, які містить подана робота, що можуть стати певним поштовхом до жвавого наукового обговорення та подальших наукових напрацювань:

1. У дисертаційній роботі на с. 44 виокремлюються загальні принципи доказування в конституційному судовому процесі, а саме: «Враховуючи природу конституційного судового процесу, загальні принципи доказування зазнають змін. Так, принципами доказування у конституційному судовому процесі слід вважати принцип юридичної ефективності, принцип єдності доказів, принцип спільності доказів, принцип суспільного інтересу функції доказування, принцип лояльності та чесності або достовірності доказів, принцип суперечливості доказів, принцип гласності доказів, принцип легітимності доказів, принцип недопущення незаконних доказів, принцип свободи доказування, принцип належності, придатності та корисності доказів, принцип тягаря доведення». Водночас, у тексті роботи слід було б пояснити, чи варто ці принципи закріпити в Законі України «Про Конституційний Суд України» і Регламенті Конституційного Суду України.

2. Авторкою аналізуються на с. 113 оцінка доказів і стандарти доказування й зазначається: «Вирішуючи конкретну конституційну проблему в процесі конституційної аргументації, судді конституційного суду як України, так і Німеччини використовують ієрархію конституційних цінностей та забезпечують її конкретизацію в офіційній конституційній доктрині». Виникає

запитання: чи така ієрархія закріплена на рівні Конституції України й Основного Закону Німеччини та про які цінності йдеться.

3. Дисертанткою виокремлюються чотири випадки, в яких суб'єкт звернення повинен надати докази, щоб конституційний суддя міг встановити, чи є стверджуване порушення прийнятним чи ні: 1) коли стверджується порушення принципу рівності; 2) коли аргументується порушення принципу розумності; 3) у гіпотезах, у яких суддя посиляється на конституційний звичай як складову параметра конституційності, 4) коли позов про неконституційність порушується через помилкове тлумачення неконституційних норм (с. 132). Потребує уточнення, чи можуть бути застосовані такі випадки до конституційних проваджень щодо неконституційності закону.

Висловлені твердження не піддають сумніву отримані наукові результати, а мають характер обговорення або рекомендацій.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції дисертантки, зокрема, й ті, що характеризують наукову новизну дослідження, отримані особисто. У дисертації не використовувалися ідеї та розробки, що належать співавторам. При послуговуванні працями інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково надано посилання на відповідні праці.

Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження Лесі Володимирівни Руснак «Доказування та докази в конституційному судовому процесі (на прикладі України та Німеччини)» є актуальною, завершеною й самостійною працею, яка виконана з використанням відповідних методів дослідження, має теоретичне і практичне значення. Робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету

Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р.), а її авторка Леся Володимирівна Руснак заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, професорка

Слнф Тетяна СЛІНЬКО

*Підпис професорки Слнсько Т.М.
засвідчую*

Прем'єр секретар

Юсеф - Людмила Лейта